

[LIBER SECUNDUS.]

541-542 IN LIBELLUM SUBSEQUENTEM ADMONITIO.

Hilarius, Hieronymo teste, cum Constantinopoli versaretur, libellum Constantio ipse tradidit. Huc enim Seleucia synodi legatos secutus, ut cum Sulpicio Severo loquamur, ubi extremum fidei periculum animadvertit, audientiam regis poposcit, ut de fide coram disputaret. Quod in hunc libellum maxime convenire, vel ex titulo in omnibus mss. praenotato perspicuum est. Oblatus est autem sub lite famosa, dum alii substantiae nomen retinendum, alii rejiciendum esse contenderent; sub synodo dissidenti, Constantinopolitana scilicet, quae non minus fide, quam privatis jurgiis, varias in partes scindebatur: proindeque anno 360 ineunte, quo haec synodus celebrata est. Quae cum ita sint, tum a Ferrando diacono epist. ad Pelagium et Anatol. num. 2, tum in veterrimo Basilicae Vaticanae exemplari non ideo inscribitur liber ad Constantium secundus, quod cum superiore cohaereat, sed quod tempore posterior sit. Aliis hic suspiciendam relinquimus incredibilem sanctissimi praesulis vigilantiam, fortitudinem, prudentiam ac fidem, qua unus quamvis exsul, haereticis imperatoris potestate armatis, in ipsa regia civitate sese non timuit opponere, imo sui terrorem incutere valuit. Neque enim inani conatu se haereticis opposuit, qui licet non obtinuerit quod hoc libello poscebat, eos certe infirmitatis suae convicit. Ita etiam hac animi sui

significatione apud omnes paravit sibi fidem, ut cum paulo post asperiora in Constantium scripturus, nulla se impatientia, nullis humanis affectibus ad id impelli diceret, crederetur. Erasmo etsi minutus visus est hic liber: nihil in eo tamen prorsus desiderandum est. Nam operosum illud et exactum, quod eum polliceri nec praestare notat, non ad hunc libellum pertinet, sed ad publicam de fide disputationem, cuius potestas hoc libello postulatur.

Synopsis.---In ejus exordio Hilarius se exsulem confessus, petit ut Saturninum praesentem usque ad confessionem falsorum quae in ea causa gessit adducat. Tum quae sua sunt oblitus, imperatori fidei cognoscendae cupido exponit, qui ex frequenti mutatione acciderit evangelicae fidei corruptio: adeoque ad baptismi fidem redeundum suadet. Imperatoris deinde studium laudat, fidem tantum secundum ea quae scripta sunt desiderantis. Commonet tamen, nullum esse haereticum, qui commenta sua ex Scripturis non confirmet. Demum pollicitus nihil se non ex Scripturis, nihil non ad Orientis et Occidentis pacem, nihil non cum honore regni ac regiae fidei dicturum, quoddam sermonis futuri pignus praemittit.

543-544 SANCTI HILARII AD CONSTANTIUM AUGUSTUM LIBER

SECUNDUS; QUEM ET CONSTANTINOPOLI EIDEM IPSE TRADIDIT. (C)

1. *Hilarius in regis praesentia.*---Non sum nescius, piissime imperator, ea quae de nonnullis negotiis ad conscientiae publicae audientiam proferantur, pro dignitate eorum qui eloquuntur, vel gravia existimari solere, vel levia: dum distantibus opinionibus, ambiguum sententiam ad studium intelligentiae promovet hominis contemptus, aut gratia. Sed mihi apud te de divina re pia dicturo, nullus vulgatae consuetudinis metus est: quia, cum sis bonus ac religiosus, nec vitium iudicii apud prudentes religionum, quid a quo audiat, sed an quae audiat sint religiosa, dijudicet. Et quia mihi a Deo praesentiae tuae opportunitas praestita est, nec erga haec quidem conscientiae meae cessavit officium: ut in eum, quem apud te habeo de religione sermonem, indignitas forte aliqua tecum loquentis offendat.

2. *Galliae Ecclesiis communicat. Exsulat factione. De sua innocentia securus.*---Episcopus ego sum in omnium Gallicarum ecclesiarum atque episcoporum communionem, licet in exilio, permanens, et Ecclesiae adhuc per presbyteros meos communionem distribuens. Exsulo autem non crimine, sed factione; et falsis nuntiis synodi ad te imperatorem pium, non ob aliquam criminum meorum conscientiam, per impios homines delatus. Nec levem habeo querelae meae testem dominum meum religiosum Caesarem tuum Julianum: qui plus in exilio meo contumeliae a malis, quam ego injuriae, pertulit. In promptu enim sunt pietatis vestrae litterae: falsa autem eorum omnia, quae in exilium

meum procuraverunt, non in obscuro sunt. Ipse quoque (**Saturninus, vid. lib. de Synod. n. 2**) vel minister, vel auctor gestorum omnium, intra hanc urbem est. Circumventum te Augustum, illusumque Caesarem tuum ea confidens conscientiae meae conditione patefaciam, ut si indignum aliquid non modo episcopi sanctitate, sed etiam laici integritate gessisse docear, non jam sacerdotium per veniam exspectem, sed intra poenitentiam laici consenescam.

3. Audiri rogat exsilii sui auctore praesente. Libelli hujus causae.---Haec autem nunc, dignantissime imperator, arbitrio tuo derelinquo, quatenus et quomodo me jubes loqui, et ea quae maxime tecum in tempore hoc agenda sunt prosequor. Dabis quidem id in praesens instructionis ad causam, ut praesentem eum, cujus ministerio exsulo, usque ad confessionem falsorum quae gessit adducam. Sed nihil de eo, nisi cum jusseris, loquar. Nunc autem , quia mihi metus est de mundi periculo, de silentii mei reatu, de judicio Dei, cura autem est de spe, de vita, de immortalitate non tam mea, quam tua, universorumque. Quae quia mihi cum plurimis communis est, haec a me communis spei expectatio est.

4. Constantius optat fidem audire ab episcopis et non audit. Fides in baptismo jurata. Fides subinde nova et ideo nulla.---Recognosce fidem, quam olim, optime ac religiosissime imperator, ab episcopis optas audire, et non audis. Dum enim a quibus ea requiritur, sua scribunt, et non quae Dei sunt praedicant; orbem aeternum erroris et redeuntis in se semper certaminis circumtulerunt. Oportuerat enim, humanae infirmitatis modestia, omne cognitionis divinae sacramentum illis tantum conscientiae suae finibus contineri quibus credidit, neque post confessam et juratam in baptismo

fidem *in nomine Patris et filii et Spiritus sancti*, quidquam aliud vel ambigere, vel innovare. Sed quorundam aut praesumptio, aut facilitas, aut error, apostolicae doctrinae indemutabilem **545** constitutionem partim fraudulenter confessa est, partim audacter egressa: dum in confessione Patris et Filii et Spiritus sancti veritatem naturalis significationis eludit, ne id maneret in sensu, quod in regenerationis sacramento est confitendum. Ob hoc penes quorundam conscientiam nec Pater pater, nec Filius filius, nec Spiritus sanctus spiritus sanctus est. Sub cujus necessitatis tamquam improbabili occasione, scribendae atque innovandae fidei exinde usus inolevit. Qui post quam nova potius coepit condere, quam accepta retinere; nec veterata defendit, nec innovata firmavit: et facta est fides temporum potius quam Evangeliorum, dum et secundum annos describitur, et secundum confessionem baptismi non tenetur. Periculosum nobis admodum atque etiam miserabile est, tot nunc fides exsistere, quot voluntates; et tot nobis doctrinas esse, quot mores; et tot causas blasphemiarum pullulare, quot vitia sunt: dum aut ita fides scribuntur ut volumus, aut ita ut nolumus intelliguntur. Et cum, secundum unum Deum et unum Dominum et unum baptisma, etiam fides una sit, excedimus ab ea fide quae sola est: et dum plures fiunt, ad id coeperunt esse, ne ulla sit.

5. *Unde tot fides scribantur. Fides quater mutata.* ---Conscii enim nobis invicem sumus, post Nicaeni conventus synodum, nihil aliud quam fidem scribi. Dum in verbis pugna est, dum de novitatibus quaestio est, dum de ambiguis occasio est, dum de auctoribus querela est, dum de studiis certamen est, dum in consensu difficultas est, dum alter **546** alteri

anathema esse coepit: prope jam nemo Christi est. Incerto enim doctrinarum vento vagamur: et aut dum docemus, perturbamus; aut dum docemur, erramus. Jam vero proximi anni fides, quid jam de immutatione in se habet? Primum, quae homousion decernit taceri: sequens rursum, quae homousion decernit et praedicat: tertium deinceps, quae usiam simpliciter a patribus praesumptam, per indulgentiam excusat: postremum quartum, quae non excusat, sed condemnat. Et quo tandem processum est? ut neque penes nos, neque penes quemquam ante nos, sanctum exinde aliquid atque inviolabile perseveret. De similitudine autem Dei filii ad Deum patrem quod si miserabilis nostri temporis fides est, ne non aut ex toto, aut tantum ex portione sit similis; egregii scilicet arbitri coelestium sacramentorum, conquisitores invisibilium mysteriorum, professionibus de fide Dei calumniamur. Annuas atque menstruas de Deo fides decernimus, decretis poenitemus, poenitentes defendimus, defensos anathematizamus; aut in nostris aliena, aut in alienis nostra damnamus; et mordentes invicem, jam absumpti sumus ab invicem (**Gal. V, 15**).

6. *Fides evangelica corrumpitur*.---Fides deinde quaeritur: quasi fides nulla sit. Fides scribenda est (**Vid. I. de Syn. n. 63**): quasi in corde non sit. Regenerati per fidem, nunc ad fidem docemur, quasi regeneratio illa sine fide sit. Christum post baptismum discimus; quasi baptismum aliquod esse possit sine Christi fide. Emendamus, quasi in Spiritum sanctum peccasse sit venia. Sed impietatis **547** ipsius hinc vel praecipue causa perpetua est, quod fidem apostolicam septuplo proferentes, ipsi tamen fidem evangelicam nolumus confiteri: dum impietates nostras nobis in populis multiloquiis

defendimus, et magniloquentiae vanitate aures simplicium verbis fallentibus illudimus; dum evitamus de Domino Christo ea credere, quae de se docuit credenda, et per speciosum pacis nomen in unitatem perfidiae subrepiamus, et sub rejiciendis novitatibus rursum ipsi novis ad Deum vocibus rebellamus, et sub Scripturarum vocabulo non scripta mentimur: vagi, prodigi, impii, dum et manentia demutamus, et accepta perdimus, et irreligiosa praesumimus.

7. Ad fidem in baptismo confessam redeundum.---Quod hieme undoso mari observari a navigantibus maxime tutum est, ut naufragio desaeviente, in portum ex quo solverant revertantur; vel incautis adolescentibus convenit, ut cum in tuenda domo sua, mores paternae observantiae transgressi, profusa libertate sua usi sunt, jam sub ipso amittendi patrimonii metu solus illis ad paternam consuetudinem necessarius et tutus recursus sit: ita inter haec fidei naufragia, coelestis patrimonii jam pene profligata haereditate, tutissimum nobis est, primam et solam evangelicam fidem confessam in baptismo intellectamque retinere, nec demutare quod solum acceptum atque auditum habeo bene credere: non ut ea, quae synodo patrum nostrorum continentur, tamquam irreligiose et impie scripta damnanda sint, sed quia per temeritatem humanam usurpantur ad contradictionem, quod ob hoc sub nomine novitatis Evangelium negaretur, ut periculose tamquam sub emendatione innovetur. Quod emendatum est, semper proficit, ut dum omnis emendatio displicet, emendationem omnem emendatio consecuta condemnet: ac si jam, quidquid illud est, non emendatio aliqua sit emendationis, sed coeperit esse damnatio.

8. *Audientiam rogat Hilarus, fidem e Scripturis ostensurus.*--
-In quantum ego nunc beatae religiosaeque voluntatis vere te, domine Constanti Imperator, admiror, fidem tantum secundum ea quae scripta sunt desiderantem: et merito plane ad illa ipsa unigeniti Dei eloquia **548** quia festinans, ut imperatoriae sollicitudinis capax pectus etiam divinorum dictorum conscientia plenum sit. Hoc qui repudiat, antichristus est, et qui simulat, anathema est. Sed unum hoc ego per hanc dignationis tuae sinceram audientiam rogo, ut praesente synodo (Constantinopolit.), quae nunc de fide litigat, pauca me de Scripturis evangelicis digneris audire, et loquar tecum verbis Domini mei Jesu Christi, cujus vel exsul sum, vel sacerdos. Habent enim vasa testea non ignobiles thesauros: et infirmiora corporum magis reverenda sunt: et apud nos modo Deum indocti piscatores locuti sunt. Super humilem et trementem verba sua, secundum prophetam, Deus respicit (**Esai. LXVI, 2**). Fidem imperator quaeris: audi eam, non de novis chartulis, sed de Dei libris. Scito et posse eam in Occidente donari, unde venientes in regno Dei cum Abraham et Isaac et Jacob recumbent. (**Matth. VIII, 11**). Memento eam non quaestionem philosophiae esse, sed Evangelii doctrinam. Non tam mihi autem rogo audientiam, quam tibi atque ecclesiis Dei. Ego enim penes me habeo fidem, exteriore non egeo: quod accepi teneo, nec demuto quod Dei est.

9. *Scripturas haeretici suas ad partes trahunt.*---Sed memento tamen, neminem haereticorum esse, qui se nunc non secundum Scripturas praedicare ea, quibus blasphematur, mentiatur. Hinc enim Marcellus Verbum Dei cum legit nescit. Hinc Photinus hominem Jesum Christum cum loquitur

ignorat. Hinc et Sabellius, dum quod *ego et Pater unum sumus* (**Joan. X, 30**) non intelligit, sine Deo patre et sine Deo filio est. Hinc et Montanus per insanas feminas suas paracletum alium defendit. Hinc et Manichaeus et Marcion legem odit: quia littera occidit (**II Cor. III, 6**), et mundi princeps diabolus est. Omnes Scripturas sine Scripturae sensu loquuntur, et fidem sine fide praetendunt. Scripturae enim non in legendo sunt, sed in intelligendo; neque in praevaricatione sunt, sed in charitate.

10. *Sermonis, cujus copia rogatur, modus.*---Audi, rogo, ea quae de Christo sunt scripta: ne sub eis ea quae non scripta sunt praedicentur. Submitte ad ea, quae de libris locuturus sum, aures tuas: fidem tuam ad **549** Deum erigas. Audi quod proficit ad fidem, ad unitatem, ad aeternitatem. Locuturus tecum sum cum honore regni et fidei tuae, omnia ad Orientis et Occidentis pacem proficientia, sub publica conscientia, sub synodo dissidenti, sub lite famosa.

11. *Pignus futuri sermonis.*--- Praemitto interim pignus futuri apud te sermonis mei. Non aliqua ad scandalum, neque quae extra Evangelium sunt, defendam: sed intelliges a me in sacramento solius Dei veri, et quem misit Jesum Christum (**Joan. XVII, 3**), praedicari unum Deum patrem ex quo omnia, et unum Dominum Jesum Christum per quem omnia (**I Cor. VIII, 6**), natum ex Deo, qui est ante tempora aeterna (**II Tim. I, 9**), et erat in principio apud Deum Deus Verbum (**Joan. I, 1**): qui est imago Dei invisibilis (**Coloss. I, 15**), in quo habitat omnis plenitudo divinitatis corporaliter (**Col. II, 9**) qui cum **550** in forma Dei esset, humilians se salutis nostrae causa, formam servi ex conceptu Spiritus sancti de virgine accepit, factus obediens

usque ad mortem, mortem autem crucis (**Philip. II, 6**): et post resurrectionem mortis deinde in coelestibus sedens (**Ephes. I, 20**), aderit iudex vivorum et mortuorum (**Act. X, 42**), et rex omnium aeternorum saeculorum. Est enim unigenitus Deus (**Joan. I, 18**), et Deus verus, et Deus magnus, et super omnia Deus (**Rom. IX, 5**): et omnis lingua confitebitur, quia Dominus Jesus Christus in gloria Dei patris est (**Phil. II, 11**). Haec ego in Spiritu sancto ita credidi, ut ultra hanc de Domino Jesu Christo fidem non possim doceri: non per haec adimens patrum fidei religionem, sed secundum regenerationis meae symbolum, et doctrinae evangelicae scientiam, ab ea juxta ista non dissonans.